

Buringh (Eltjo). *Medieval Manuscript Production in the Latin West. Explorations with a Global Database*

Tjamke Snijders

Citer ce document / Cite this document :

Snijders Tjamke. Buringh (Eltjo). *Medieval Manuscript Production in the Latin West. Explorations with a Global Database*. In: Revue belge de philologie et d'histoire, tome 88, fasc. 4, 2010. Histoire médiévale, moderne et contemporaine. pp. 1323-1325;

https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2010_num_88_4_7982_t18_1323_0000_2

Fichier pdf généré le 18/04/2018

Ainsi s'achève *Scientiam salutis*, témoin imposant de quarante années de recherches qui embrassent les grands aspects historiques et littéraires du christianisme ancien en donnant de précieux exemples des méthodes qui permettront de poursuivre leur élucidation. – Hervé SAVON.

BURINGH (Eltjo). *Medieval Manuscript Production in the Latin West. Explorations with a Global Database*. Leiden, Brill, 2011; één deel in-8°, XXIV-569 p. (GLOBAL ECONOMIC HISTORY SERIES, 6). Prijs : 129 €. – *Medieval Manuscript Production in the Latin West. Explorations with a Global Database* is om uiteenlopende redenen een fascinerende studie van handschriftelijke productie in middeleeuws Europa. Allereerst vanwege het opmerkelijke traject dat de auteur heeft afgelegd. Buringh promoveerde in 1980 in de arbeidshygiëne, om zich pas na zijn pensionering bezig te houden met historisch onderzoek. Zelf noemt hij zijn boek het resultaat van een uit de hand gelopen hobby, die hem na meer dan vijftien jaar onderzoek een tweede doctoraat heeft opgeleverd. Het mag dan ook niet verbazen dat *Medieval Manuscript Production*, de gepubliceerde versie van zijn proefschrift, een uitzonderlijke plaats inneemt in het vakgebied. Buringhs gedeeltelijk a-historische methodologie is op “hoogst onorthodoxe” [p. 14] wijze geïnspireerd op het grootschalige kwantitatieve onderzoek naar handschriften dat in de jaren 1980 is uitgevoerd door Bozzolo, Ornato e.a. Daarbij maakt Buringh bekwaam gebruik van statistische technieken zoals meervoudige lineaire regressieanalyse, verklaarde variantie en clusteranalyse, maar er kunnen wel kanttekeningen worden geplaatst bij de historische inkadering van het cijfermateriaal.

Buringhs proefschrift draait om de vraag hoeveel handschriften er in de loop der eeuwen zijn vervaardigd. In het beantwoorden van deze kwestie beperkt de auteur zich niet tot een bescheiden case-study, maar kiest resoluut voor het bestuderen van alle handschriften die tussen 1 en 1900 AD in de gehele wereld zijn geproduceerd. Daarbij deelt hij de handschriften in per eeuw (waarbij twijfelgevallen met behulp van een dobbelsteen aan een tijdvak werden toegewezen) en per regio. Deze regio's volgen de politieke grenzen van 1990 en zijn zo samengesteld, dat er uit ieder gebied ten minste honderd handschriften zijn overgeleverd. Sommige regio's hebben dan ook een bescheiden omvang (zo vormt Nederland een regio, en vormen België en Luxemburg samen een tweede) terwijl andere zo omvangrijk kunnen zijn als Oost Europa, het Indiase subcontinent, of Amerika. Al snel concentreert Buringh zijn aandacht echter op middeleeuws Europa en verdwijnen de meer exotische locaties grotendeels uit beeld.

Daarbij concentreert Buringh zich op drie fundamentele getallen: het aantal handschriften dat is geproduceerd, het aantal handschriften dat verloren is gegaan, en het aantal handschriften dat bewaard is gebleven. Het laatste getal is het meest eenvoudig te benaderen, en Buringh schat dat er circa 1,3 miljoen exemplaren over zijn van alle handschriften die zijn geproduceerd gedurende de Westerse middeleeuwen. De volgende vraag is hoeveel *codices* er in de loop der eeuwen verloren zijn gegaan (de zogenaamde “verliesratio”). Hij berekent dit door een schatting te maken van wat hij “de oorspronkelijke omvang van een middeleeuwse bibliotheek” noemt, op basis van de middeleeuwse plaatsingsnummers van de overgeleverde handschriften. Stel bijvoorbeeld dat uit klooster X drie handschriften zijn overgeleverd met de middeleeuwse plaatsingsnummers 6, 45 en 77; dan stelt Buringh dat bibliotheek X minimaal drie handschriften moet hebben bevat (“s”), en dat de maximale omvang waarschijnlijk meer dan 77 bedroeg (“S”). Hij gebruikt vervolgens een formule die de geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog gebruikten om de wapenproductie van de vijand te schatten aan de hand van de bekende serienummers van het veroverde

materieel, namelijk $S(1+1/s)$. In het hier gebruikte voorbeeld zou bibliotheek X dus $77(1+1/3) = 103$ handschriften hebben bevat. Op basis van deze formule berekent de auteur de “oorspronkelijke” omvang van middeleeuwse bibliotheken, zonder veel aandacht te besteden aan het klassieke probleem van variabiliteit van monastieke boekcollecties door de eeuwen heen, bijvoorbeeld door het uitlenen van boeken aan andere bibliotheken en het frequente gegeven dat middeleeuwse codices in de loop der eeuwen werden opgedeeld in verschillende kleinere handschriften, of juist samengebonden met andere codices, hetgeen een kwantitatieve benadering sterk bemoeilijkt. Buringh relateert vervolgens de berekende “oorspronkelijke” bibliotheekomvang aan het aantal overgeleverde handschriften uit die bibliotheek om de productieratio en de verliesratio van de bibliotheek te berekenen. Uiteindelijk berekent hij zo dat een gemiddeld elfde-eeuws klooster tussen de 0,17 en de 0,19 handschriften per jaar hebben geproduceerd; terwijl een twaalfde-eeuws klooster bijvoorbeeld 0,16 tot 0,38 handschriften per jaar vervaardigde. Deze cijfers hebben op het niveau van afzonderlijke kloosters vanzelfsprekend weinig zeggingskracht, maar daar is Buringh dan ook niet zozeer in geïnteresseerd – het draait hem veeleer om het vergelijken van de productieratio tussen verschillende eeuwen en regio's. Door het gemiddelde van de cijfers per klooster te nemen (waarbij hij ook kloosterbibliotheken betreft die volledig verloren zijn gegaan, en waarvan hij de verliesratio schat) concludeert hij bijvoorbeeld dat een twaalfde-eeuws handschrift uit West-Europa een verliesratio had van ongeveer 25% per eeuw, dat in negende-eeuws Europa 11% van de bestaande handschriften verloren is gegaan, 31% in de tiende eeuw en 19% in de elfde.

Buringh vraagt zich vervolgens af waar, hoe en waarom deze handschriften precies werden vervaardigd. Om de vraagzijde van het productieproces te analyseren heeft hij zijn handschriften opgedeeld in zeven verschillende categorieën van gebruik, te weten “polytheïstisch”, “monotheïstisch boek voor de dienst”, “privé-devotie”, “administratief”, “educatief (soms met devotionele ondertoon)”, “recreatief”, en “visueel gericht (kaarten, modelboeken, enz)”. Hij classificeert ieder handschrift daarbij in één van de bovenstaande categorieën en probeert zo betekenisvolle patronen te achterhalen. Hij concludeert dat de zesde, zevende, negende en tiende eeuw heel stabiel waren, terwijl er in de achtste eeuw veranderingen optraden en er vanaf 1100 in het Westen een grotere vraag naar boeken voor “privé-devotie” en “educatie” ontstond, waarna de veertiende eeuw een zeer sterke fragmentatie van handschriftelijke cultuur laat zien. Toch kunnen de in de twaalfde eeuw ingezette ontwikkelingen geen “Renaissance” worden genoemd, stelt de auteur, omdat er nog altijd meer werken van klassieke christelijke auteurs als Augustinus, Hieronymus of Boëtius werden gekopieerd dan van klassieke heidense auteurs als Aristoteles, Cicero en Livius. Daarmee is dit een van de momenten in het boek waarop de lezer zich zal afvragen of hij of zij Buringh wenst te volgen in zijn toegepaste definities en zijn wens om complexe verschijnselen tot strakke vergelijkingen te reduceren (“Renaissance = aantal gekopieerde werken van klassieke heidenen > aantal gekopieerde werken van klassieke Christenen”).

De zelfverklaarde onorthodoxie van Buringh's proefschrift schuilt dan ook voornamelijk in het a-historische karakter van zijn werk. Zo vertrekt de auteur telkens vanuit berekeningen, waarbij hij vervolgens een historische context zoekt; de gemiddelde historicus zal deze volgorde eerder omdraaien. Een tweede voorbeeld is de samenstelling van het bronnencorpus dat ten grondslag ligt aan deze studie. Dit is namelijk gebaseerd op een verzameling van circa 2100 boeken en tijdschriften die de auteur persoonlijk heeft aangekocht in veilinghuizen en antiquariaten. “This led”, zoals hij zegt, “to a general random library collection. It was put together haphazardly. Available and reasonably priced books were bought” [p. 21]. De handschriften die

in deze collectie werden beschreven, vormen de basis van zijn proefschrift. De achterliggende overtuiging is dat het gebruik van de traditionele afbakeningen van een bronnencorpus met behulp van de *Manuscripts datés*, bibliotheekcatalogi en andere hulpmiddelen tot regionale en culturele vertekeningen leidt, terwijl zijn willekeurig gekozen steekproef statistisch accuratere resultaten kan opleveren. De vraag is echter of deze redenering wel opgaat voor de historische casus die Buringh bestudeert. Ten eerste is zijn selectie van boeken en tijdschriften natuurlijk niet volledig willekeurig – zo lijkt hij een begrijpelijke voorkeur te hebben gehad voor materiaal dat in West-Europese boekhandels werd aangeboden [p. 21]. Ten tweede wordt de heuristiek der willekeur bewust doorbroken doordat Buringh alleen die handschriften heeft bestudeerd waarvan een foto was gepubliceerd in een van de door hem aangekochte boeken/tijdschriften. “A consequence”, stelt Buringh over deze beslissing, “of concentrating only on manuscripts of which there is a representation in the library [waarmee hij zijn persoonlijke collectie van boeken en tijdschriften bedoelt] is that the choice which manuscript to include has become dependent on the choices made by the original authors of the works contained in the library. No doubt the original author had a thorough knowledge of all the available material, and was able to make a conscious choice. This means that the database is bound to include the most important, most interesting or most relevant manuscripts, the author considered to be worthwhile to present to the readers” [*sic*, p. 22]. Wie echter geregeld historische, kunsthistorische of codicologische publicaties over handschriften leest, weet dat de illustraties bij deze artikelen geregeld worden gekozen op basis van het gemak waarmee de rechten op de afbeelding kunnen worden verkregen, de vraag hoe “mooi” of “passend” de afbeelding is, en hoe goed het handschrift overkomt in een goedkope zwart-wit reproductie. Door alleen gefotografeerde handschriften te bestuderen heeft Buringh waarschijnlijk dan ook niet de “onbelangrijke, oninteressante of irrelevante” handschriften buiten zijn *corpus* gehouden, maar voornamelijk de esthetisch minder gewaardeerde exemplaren genegeerd. Daarmee wordt de validiteit van zijn heuristische principe (en daarmee ook de op dit principe gebaseerde resultaten) in gevaar gebracht.

Al bij al beoogt *Medieval Manuscript Production in the Latin West* om de handschriftelijke productie van de Westerse middeleeuwen tot op zekere hoogte los te koppelen van zijn context en statistisch te bestuderen vanuit een vergelijkend perspectief. De behaalde resultaten hebben al de voor- en nadelen die inherent zijn aan een dergelijk grootschalige onderneming, maar zijn zonder meer prijzenswaardig vanwege hun ambitie. Het is daarbij wel jammer dat deze bijdrage niet van een grondiger stilistische controle is voorzien. – Tjamke SNIJDERS.

VERBIST (Peter). *Duelling with the Past. Medieval Authors and the Problem of the Christian Era, c. 990-1135*. Turnhout, Brepols, 2010 ; un vol. in-8°, x-366 p. (STUDIES IN THE EARLY MIDDLE AGES, 21). – Le sujet de ce livre pourrait paraître bien spécialisé, puisqu’il s’agit *stricto sensu* des corrections apportées par huit auteurs, deux antérieurs à l’an 1000 (Hériger de Lobbes et Abbon de Fleury), six du XIIe siècle (Marianus Scottus, Sigebert de Gembloux, Gerland le Computiste, Hézelon de Cluny, l’anonyme de Limoges et Heimon de Bamberg), au comput de Denys le Petit, à la base, comme on le sait, de l’ère chrétienne. Mais si une part substantielle de l’ouvrage est consacrée à l’analyse des corrections apportées par ces auteurs, aux arguments mis en avant, elle constitue le fondement d’une autre recherche d’histoire intellectuelle plus large. Peter Verbist s’attache à déterminer les raisons qui ont poussé ces auteurs à pratiquer cette critique, mieux même à l’oser, car ce faisant, ils se dressaient contre le principe d’autorité si fondamental dans l’éducation des intellectuels médiévaux. Leur démarche ne marquerait-elle pas la naissance d’une